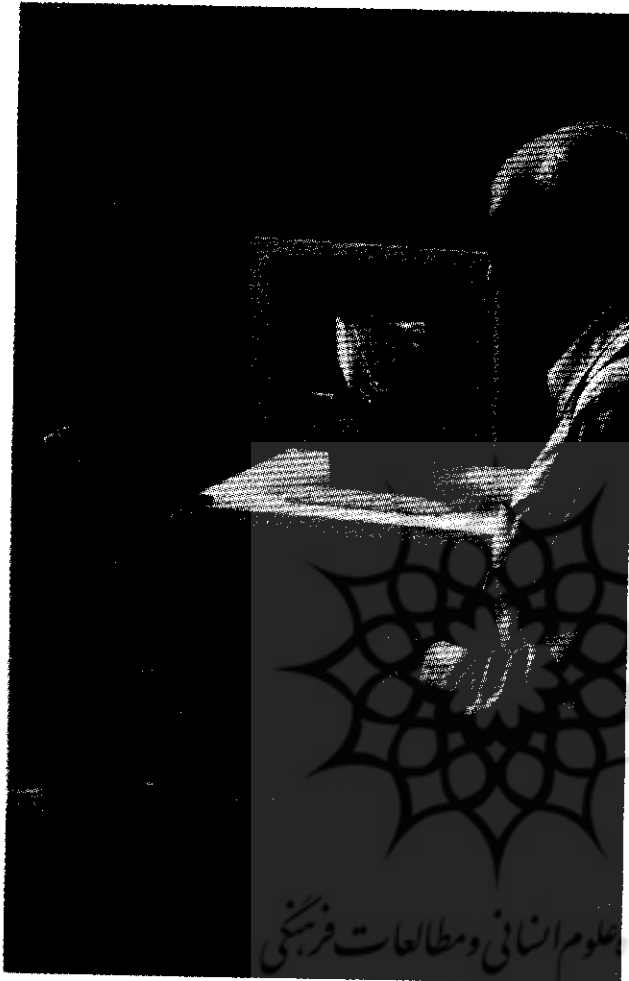

حق مؤلف در محیط الکترونیکی

نوشته: سندی ترمین^۱
ترجمه: داریوش علیمحمدی^۲

مجبور شده از خط‌مشی اروپایی پیروی کند؛ خط‌مشی‌ای که هر گونه نسخه‌برداری منصفانه برای پژوهش‌های غیرتجاری را محدود می‌کند. در چارچوب قانون فعلی پژوهش به هیچ وجه تعریف نشده است. این قانون استثناء‌هایی را در بر می‌گیرد، اما مدارک جلسه مشاوره نشان می‌دهد که اگر دلایل قانع‌کننده‌ای برای وانهادن این موارد وجود داشته باشد، از طرف دولت مورد بررسی قرار خواهد گرفت. اخیراً در جلسه علنی اداره ثبت اختراعات^۵ حضور یافتیم. در آن جلسه فراخوانی برای قدغن کردن معامله منصفانه مطرح شد. خوشبختانه این فراخوان با استقبال کمی از سوی حاضرین مواجه شد. جامعه استفاده‌کننده به خوبی اعتراض کرد. با این حال نباید خرسند باشیم. گرچه در نبرد با رهنمود اروپایی شکست خوردیم، اما

پیش از این می‌توانستیم در زیر تهدید از دست دادن تعدادی از امتیازات و حقوق قانونی رایج از محیط چاپی به کار خود ادامه دهیم. اما اکنون به منظور کم کردن یا حتی قدغن کردن معامله منصفانه^۳ در محیط الکترونیکی، از سوی برخی از صاحبان حق تألیف (عمدتاً ناشران) ندایی به گوش می‌رسد. نخستین چالش ما رهنمود اروپایی پایگاه‌های اطلاعاتی^۴ است که درباره کارهای انجام شده در بریتانیا است. علاقه‌مندی ما کسب اطمینان خاطر از این بابت است که استثناء‌های قانون حق مؤلف و حقوق جدید پایگاه اطلاعاتی مناسب باشند. آنچه در ادامه این مقاله می‌آید نوشته‌ای است که برای روشن کردن مسائل حول این محور تهیه کرده‌ام. دولت در حد امکان مشغول حمایت از وضع موجود بوده است. لیکن اخیراً

این مبارزه بر رهنمود دیگری که در آینده نزدیک منتشر می‌شود تأثیر خواهد گذاشت. رهنمود مذکور به حق جدید مردم در ارتباطات، گسترش حق باز تولید^۶ و نیز به هماهنگ کردن استثناءها اشاره خواهد داشت. اگر به نسخه‌هایی از مدارک جلسه مشاوره نیاز دارید با تونی اسکات^۷ در هیأت مدیره حق تألیف اداره ثبت اختراعات تماس بگیرید. - پست الکترونیکی anthony.scott@ukpats.org.uk

وضعیت استثناءها در هنگام اجرای رهنمود اروپایی پایگاه اطلاعاتی

۱. جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی شریک تعهد دولت نسبت به جامعه اطلاعاتی^۸، و استفاده از فن‌آوری اطلاعاتی در تحویل اطلاعات به شکل الکترونیکی است. به هر حال چنین امری بدون ایجاد توازن در قوانین حق مؤلف جامعه عمل نخواهد پوشید.

۲. جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی علاقه‌مند است که میان حقوق اقتصادی تهیه‌کنندگان اطلاعات و نیاز به دستیابی منفعت طلبانه به اطلاعات، توازن برقرار باشد. کتابخانه‌ها و واحدهای اطلاع‌رسانی سلسله‌ای از خدمات را برای هزاران تن از پژوهندگان، دانشجویان و اعضای جامعه فراهم می‌کنند. این خدمات دقیقاً مطابق با قوانین حق مؤلف بریتانیا حمایت شده‌اند. حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی همیشه حق مؤلف را جدی گرفته است و بزرگترین نقش را در آموزش قانون حق مؤلف به عموم مردم بازی می‌کند.

۳. کتابداران از پیشرفت‌های فن‌آوری رقمی آگاهند و می‌خواهند از قابلیت سود ببرند که فن‌آوری رقمی برای خدمات اطلاع‌رسانی آنها به ارمغان می‌آورد. همچنین آگاهند که فن‌آوری رقمی تهدیدی برای محافظت از حق مؤلف ایجاد می‌کند و با صاحبان حق تألیف ابراز همدردی می‌کنند؛ افرادی که علاقه‌مندند آثارشان را از سوء استفاده حفظ کنند و بازده مناسبی از سرمایه‌گذاری به دست آورند. ما با خواسته برخی از صاحبان حق برای رها کردن مفهوم سنتی معامله منصفانه، که استفاده از آثار محفوظ الحقوق^۹ را برای اهداف آموزشی و پژوهشی شدیداً محدود می‌کرد چندان موافق نیستیم. بنابراین ما می‌خواهیم دولت متعهد شود که در جامعه اطلاعاتی،

معامله منصفانه و استثناءهای مشابه برای حقوق انحصاری حق مؤلف، مورد حمایت قرار خواهد گرفت.

۴. احتمالاً در آینده اغلب تولیدات اطلاعاتی در پایگاه اطلاعاتی گردآوری و به شکل رقمی مهار می‌شود. به محض اینکه پدیده‌ای به وقوع بپیوندد به منزله یک فقره داده تلقی خواهد شد و در پایگاه اطلاعاتی نگهداری و توسط قانون حق مؤلف حمایت می‌شود. به مجرد اینکه اثری خارج از حیطه آثار ادبی محفوظ الحقوق تلقی شود، ناشری متهور می‌تواند با جایدهی آن در یک فرآورده چندرسانه‌ای^{۱۱} زندگی حق‌تألیفی مضاعفی به آن اثر ببخشد. و سرانجام همین که چیزی اطلاعات دولتی محسوب شود، می‌تواند با قرار گرفتن در پایگاه اطلاعاتی ارزش افزوده^{۱۲} تولید کند.

۵. کتابداران می‌ترسند که در فقدان حق قانونی اقتباس ایده‌ها و اطلاعات و احتمالاً با وجود قراردادهای منعقد شده و آشکال فنی نظارت، محافظت کلی^{۱۳} به مهار کلی^{۱۴} بیانجامد. محافظت کلی به این معناست که ایده‌ها به منزله بخشی از بسته اطلاعاتی تلقی خواهند شد و به ازاء دستیابی به آنها مبلغی پرداخت می‌شود. اصول سنتی حمایت از حق مؤلف هرگز قصد نداشتند که کل فعالیت دریافت یا مصرف اطلاعات در چارچوب قانون حق مؤلف از درجه اهمیت ساقط شود. قانون حق مؤلف قصد محافظت از ایده‌ها را نداشت؛ چرا که اگر همه ایده‌ها توسط قانون محافظت شوند انعقاد قراردادها، اعمال نظارت‌های فنی و دسترسی به ایده‌ها فقط برای کسانی امکان‌پذیر خواهد بود که می‌توانند از عهده پرداخت هزینه‌ها برآیند. در نتیجه اطلاعات هیچ مزیتی نخواهد داشت.

۶. پایگاه‌های اطلاعاتی توسط قانون حق مؤلف حمایت شده‌اند و به دلیل ماهیت پویای خود احتمالاً هرگز از حیطه این قانون خارج نمی‌شوند. به همین سان بسیاری از تألیفات جدیدتر به طور نامحدود مورد حمایت قرار خواهند گرفت. ممکن است در جامعه اطلاعاتی آینده قلمرو عمومی ایجاد نشود. صاحبان حقوق اطلاعاتی قدرت نامحدودی در مهار اطلاعات خواهند داشت. بنابراین ضروری است که تأمین کردن^{۱۵} جایگزین مراقبت کردن^{۱۶} شود؛ چرا که اطلاعات و ایده‌ها باید آزادانه و در سطحی وسیع برای آحاد جامعه

اطلاعات دسترسی داشته باشند؛ پدیده‌ای که در بسیاری از اماکن دسترسی‌پذیر است و شاید آزادانه منتقل شود. این امر ابتدا به ظهور اجتماعی آموزش دیده‌تر و آگاه‌تر و سپس به آفرینش هر چه بیشتر دارای فکری^{۱۹} می‌انجامد.

۱۰. قطعاً مدرک علمی‌ای وجود ندارد که نشان دهد وجود استثناء‌ها به حقوق اقتصادی صاحبان حق واقعاً صدمه زده است. محتمل‌تر است که کتابخانه‌ها با تدارک دستیابی هر چه بیشتر به آثار نویسندگان، به پیشرفت نویسنده و آثار وی / یا ارائه‌کننده خدمت یاری می‌رسانند.

۱۱. بخش اعظم تولیدات اطلاعاتی که احتمالاً مورد استفاده قرار می‌گیرند، خرج تولید خود را از سرمایه‌های عمومی در آورده‌اند و از سوی جامعه علمی و دانشگاهی می‌رسند. این دسته از نویسندگان حق تألیف خود را به ناشران واگذار می‌کنند، اما نه به ازاء پاداش مالی. بنابراین جامعه علمی و دانشگاهی نیز همانند مردم باید از ثمره آثارشان بهره‌مند شوند.

۱۲. گزارش ارزشمندی که اخیراً از سوی کمیته ملی پژوهش در آموزش عالی منتشر شد، بر این دیدگاه پافشاری می‌کند که "برای استفاده آزاد و بلاواسطه مدرسان و پژوهنده‌گان از اطلاعات رقمی محفوظ الحقوق، این اقلام باید فراهم‌آوری شوند." این گزارش در ادامه توصیه می‌کند که "باید وضع قانون حق مؤلف و راه‌های اصلاح آن برای تسهیل کردن استفاده از مواد رقمی محفوظ الحقوق مورد بررسی قرار گیرد." با وجود این توصیه‌ها اگر هیچ استثنایی در قانون حق مؤلف وجود نداشته باشد، حق استفاده‌کننده سلب خواهد شد.

۱۳. معامله منصفانه واقعاً از مباحثه اقتصادی حمایت می‌کند؛ مباحثه‌ای که در چارچوب آن قانون حق مؤلف به منظور خلق آثار جدید محرک‌هایی را برای پدیدآوران بالقوه فراهم می‌کند. نویسندگان بالقوه برای پدیدآوردن اثری جدید نیازمند پژوهش هستند و این فرآیند اغلب از طریق نسخه‌برداری نتیجه می‌بخشد. اگر در راه دستیابی به اطلاعات مواعی (نظیر امتناع از نسخه‌برداری یا اجبار برای پرداخت قیمتی بالا) وجود داشته باشد، هزینه‌های تولید اثری جدید افزایش خواهد یافت و این می‌تواند برای پدیدآوردن در حکم یک غیرمحرک باشد.

دسترس‌پذیر باشند و نه فقط برای معدودی از صاحبان حقوق ویژه که می‌توانند از عهده پرداخت هزینه‌ها برآیند.

اهمیت استثناء‌ها در توازن بخشیدن به قانون حق مؤلف

براساس تشخیص مصالح اکثریت مردم در نسخه‌برداری یا باز تولید مواد محفوظ الحقوق برای اهداف معینی نظیر مطالعه و پژوهش، نقد و بررسی، گزارش خبرها، صورت جلسه دادگاه‌ها و فراهم‌آوری آگاهی‌های قانونی، استثناء معامله منصفانه برای تجاوز به حق طبع دیگران همیشه منصفانه بوده و هست.

کل پیشرفت بشریت اقتباسی است. ما روی شانه‌های دانشمندان، هنرمندان و مزرعه‌دارانی ایستاده‌ایم که ما را به پیش برده‌اند. آنچه را که آنها انجام داده‌اند اقتباس کرده و گسترش می‌دهیم؛ البته نه ضرورتاً مثل انگل‌ها، بلکه به زبان ساده به عنوان نسل بعدی. این همان چیزی است که به منزله پیشرفت می‌شناسیم... اقتباس و توسعه همیشه بستنیده بوده است.

۷. استثناء‌های قانون حق مؤلف بخش عمده‌ای از پیمان برن^{۱۷} هستند.

محیط رقمی از این اصول تأثیر نمی‌پذیرد. استثناء‌های این قانون باید برای آثار رقمی نیز قابل اجرا باشند. این نکته توسط سازمان جهانی مالکیت معنوی^{۱۸} تصدیق شده است. در پیمان برن تصریح شده که ملل امضاءکننده اجازه دارند متناسب با محیط رقمی استثناء‌ها و محدودیت‌های جدیدی در قوانین حق مؤلف خود اعمال کنند.

۸. حق مؤلف هم مفهومی اقتصادی است و هم مفهومی ایدئولوژیک. قانون حق مؤلف به پدیدآوران پاداش می‌دهد و نیز مستلزم تشویق پدیدآوردگی است. در حقیقت قانون حق مؤلف نظام پاداش دادن به افرادی که در آفرینش‌های دیگران سرمایه‌گذاری می‌کنند و وسیله غیرمستقیم مهار دستیابی است. اکنون میان محافظت و دستیابی موازنه‌ای سالم برقرار شده است. معامله منصفانه و نسخه‌برداری توسط کتابداران لازمه این فرآیند است.

۹. مصالح عمومی اقتضاء می‌کند که مردم به همه اشکال

شرایط جاری

۱۴. پایگاه‌های اطلاعاتی الکترونیکی از طریق قرارداد اشتراک (برای پایگاه‌های اطلاعاتی متنی و کتابشناختی درون خطی^{۲۰}) یا از طریق خرید (برای الواح فشرده^{۲۱} و فرآورده‌های چندرسانه‌ای) در کتابخانه‌ها عرضه شده‌اند. حالت‌های تأمین مدرک از یک تهیه‌کننده به تهیه‌کننده‌ای دیگر متفاوت است. کتابداران به ویژه در مؤسسات آموزشی مجبورند که از طرف‌های معامله مجوز بگیرند؛ یعنی با هر ناشر پایگاه اطلاعاتی برای استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی قرارداد منعقد نمایند. از لحاظ اداری این فرآیند حتی با الگوی کسب مجوز و موافقتنامه‌های اشتراک و توسعه منابع کتابخانه‌ای، گران تمام می‌شود.

۱۵. اگر هیچ معامله منصفانه یا استثناء کتابخانه‌ای موجود نباشد، هر گونه نسخه‌برداری و استفاده از مدارک مشمول حالت‌های گوناگون عقد قرارداد یا کسب مجوز خواهد شد. حتی دو قرارداد شبیه هم وجود ندارند، بنابراین کتابداران/ بهره‌گیران مجبور خواهند شد که از صدها قانون مختلف آگاه باشند و بدانها گردن نهند. به لحاظ اداری این فرآیند برای مؤسسات، به خصوص آن دسته که از وجوه بیت‌المال تغذیه می‌شوند، سنگین، غیرعملی و گران خواهد بود. از دیدگاه استفاده‌کننده برای اکثر قراردادها فهمیدن و پذیرفتن این نکته، که کارها را پیوسته به صورت مشروط انجام دهند به مراتب ساده‌تر و آسان‌تر است. بنابراین باید بیانیه‌ای تهیه کرد که اعلام می‌دارد نسخه‌برداری و استفاده از اطلاعات با نظارت قانون حق مؤلف صورت می‌گیرد و به سادگی بیان کند که متضمن چه مواردی است.

۱۶. بدون وجود استثناءها جامعه از سوی صاحبان حق مورد ترحم قرار خواهد گرفت. آنها قادر خواهند بود برای هر بار استفاده از پایگاه اطلاعاتی و محتویاتش مقدار دلخواه را مطالبه نمایند؛ به ویژه اگر بازار مناسبی وجود داشته باشد. در ادامه ایده‌ای ارائه می‌شود درباره آنچه که ممکن است با وجود یا بدون وجود استثناء‌های نسخه‌برداری و استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی، مورد پسند جامعه اطلاعاتی باشد.

فیلمنامه‌ای برای جامعه اطلاعاتی بدون وجود

استثناءها

۱۷. صاحبان حق، نظارتی کامل بر اطلاعات خواهند داشت و قادر خواهند بود که مقدار دلخواه را در ازاء داده‌هایشان مطالبه نمایند. کتابداران مجبور خواهند شد برای هر بار استفاده بهره‌گیران از داده‌ها با ناشران وارد معامله شوند و هزینه‌های فوق‌العاده‌ای را بر کاربرانشان تحمیل خواهند کرد. ممکن است پرداخت قیمت‌های گزاف برای برخی از بهره‌گیران دشوار باشد. شیوه سنتی صرفه‌جویی در هزینه کتابخانه‌ها (اشتراک منابع^{۲۲} و امانت میان کتابخانه‌ای^{۲۳}) برجیده خواهد شد.

۱۸. علوم پایه نیازمند دستیابی به جریان‌های فراوان و نامحدود داده‌های خام و پردازش شده است. زمانی که داده‌ها خیلی گران شوند، پژوهش علمی آسیب‌های علاج‌ناپذیر می‌بیند. آموزش، پژوهش و اکتشاف علمی شدیداً خسارت خواهد دید و مانع مهمی بر سر راه پژوهش‌های پول‌ساز^{۲۴} به وجود خواهد آمد. ممکن است چراغ آفرینش آثار ادبی آینده خاموش شود. این امر اثری خنثی‌کننده بر اقتصاد ملی خواهد گذاشت.

۱۹. مجموعه گستره^{۲۵} لطمه می‌بیند. به عنوان مثال زمانی که انتشارات آچ ام اس او^{۲۶} در سال ۱۹۹۲ برای انتشار کتاب بازارهای بریتانیا^{۲۷} قراردادی با تیلور نیلسون^{۲۸} منعقد نمود، نه فقط محدودیت‌های حق تألیف حاکم بر آنچه که قبلاً داده‌های دولتی محسوب می‌شد، سختگیرانه بود بلکه در نتیجه افزایش مبلغ مطالبه شده بسیاری از کتابخانه‌ها قادر نبودند از عهده خرید نسخ این کتاب برآیند.

۲۰. ممکن است نویسندگان علمی و دانشگاهی نسبت به واگذاری حق تألیف خود به ناشران و اشتراک داده‌ها با آنان بی‌میل شوند. کتابداران مجبور خواهند شد برای دستیابی منفعت طلبانه به اطلاعات با نویسندگان نیز همچون ناشران وارد معامله شوند. بنابراین مسئله بدتر می‌شود.

فیلمنامه‌ای برای جامعه اطلاعاتی با وجود استثناءهای مناسب

۲۱. کتابخانه‌ها به خرید پایگاه‌های اطلاعاتی چاپی و پایگاه‌های اطلاعاتی ضبط شده روی الواح فشرده و آبونه شدن پایگاه‌های اطلاعاتی درون خطی ادامه خواهند داد.

یادداشت‌ها

1. Sandy Norman, "Copyright in the electronic environment". Avlmmi. 23 (4) 1998 : 254-258
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی - دانشگاه تهران
3. Fair Dealing
4. EU Directive on Databases
5. Patent Office
6. Reproduction
7. Tony Scott
8. Information Society
9. Digital Technology
10. Copyright Works
11. Multimedia Product
12. Added Value
13. Total protection
14. Total Control
15. Safeguards
16. Ensure
17. Berne
18. World Intellectual Property Organization (WIPO)
19. Intellectual Property
20. Online Bibliographic and Textual Databases
21. CD - ROMs
22. Resource sharing
23. Inter - Library Lending
24. Commerical Researches
25. Collection Development
26. HMSO
27. Uk Markets
28. Taylor Nelson
29. Download
30. An Unbalanced Totalitarian Copyright Regime

کتابخانه‌ها قادر خواهند بود که آزادانه به پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی داشته باشند و داده‌ها را برای کاربرانشان کاوش و بازیابی کنند. هیچ محدودیتی در استفاده از اطلاعات وجود نخواهد داشت؛ البته غیر از اطلاعاتی که توسط قانون حق مؤلف مهار می‌شوند. بر مبنای سوداگرانه می‌توان علاوه بر مقدار منصفانه یا مجاز نسخه‌برداری کرد.

۲۲. بهره‌گیری که (دانشجویان، عموم مردم، پژوهندگان) برای خودشان کاوش می‌کنند، اجازه خواهند داشت برای پژوهش و مطالعه شخصی اطلاعات را فروروستی^{۲۹} (پیاده‌سازی رایانه‌ای) کرده یا از آنها روگرفت تهیه کنند. آنهایی که می‌خواهند علاوه بر مقدار منصفانه و برای منافع تجاری روگرفت تهیه کنند، ممکن است مستقیماً با ناشران پایگاه اطلاعاتی معامله کنند.

۲۳. داده‌ها باید آزادانه جریان یابند و کتابداران / بهره‌گیران مطمئن خواهند شد که آنچه انجام می‌دهند برای هر دو طرف منصفانه است. بنابراین ترس از تحت پیگرد قرار گرفتن برطرف می‌شود.

نتیجه

۲۴. رژیم استبدادی نامتوازن حق مؤلف^{۳۰} دستیابی به جامعه اطلاعاتی را تحدید می‌کند، به انحصار منافع مالکان می‌انجامد و سایر بازیگران را از ایفای نقشی مهم باز می‌دارد. در صورتی که توجه به منافع قانونی همه بازیگران به حرکت سالم اطلاعات به سوی همه مصرف‌کنندگان منتج خواهد شد.

